

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XV-ik évf.

September, October. 1880.

5-ik füzet.

A HITSZÓNOK.

A nézetek történetét vizsgálva azt látjuk, hogy a nézet-változtatás először nem érvben és formális ellenzésben nyilvánul, hanem őszintelenségben, közönyösségben s az egyház vagy bármely társulat odahagyásában, legyen az tudományos, politikai vagy bárminő más társulat.

A tiszteletreméltó szép hagyományok, melyekben az emberek csak nem régen is neveltettek, napról-napra kevesebb befolyást gyakorolnak az emberek hitére; a vallásos életben jelentkező nyugtalanság és elégedetlenség arra mutat, hogy mi átmeneti korszakban élünk, épen mint midőn a római egyház protestansra és katolikusra oszlott meg, vagy pedig korábban a pogányság keresztényekre és pogányokra. A régi formák enyészőben vannak és az újak még nem öltöttek alakot. Az anyagi és ipari tevékenység elanyagiasította a kort; s a jelen tudományosságában büszkélkedő emberi szellem, a vallási formákat, mint gyermekeseket, megveti.

A nézetekben történt ezen forradalom következtében korunknak mintegy szerencsétlensége gyanánt tűnik fel, hogy a mivelt szellemeknél a vallásos érzelemből származó boldogság és felemelkedettség hiányzik.

Mi későn születünk a régi és igen korán az új hitre nézve. Hogyha azon társadalmi osztályokat és egyéneket tekintem, kik a haladásra nézve irányadók, kiknél az emberi természet a leglényegesebben és legteljesebben nyilatkozik, kik korunk tevékenységének és a jövő ígéreteinek képviselői személyei, — látok bennük jellemet, csak hogy e jellem a skepticismus, látom, hogy eléggé fel tudják fogni, hogy a vallás jelen alakjai szívük és értelmük kívánalmainak nem felelnek meg és hogy ezt nyíltan ki is merik mondani. Van belátásuk és igazságszeretetük, meggyőződésüket nem titkolják el; a kétértelműséget gyűlölik; de már ennél többet náluk nem látok. A lélek magasztosabb hangulatait, a kegyességet és imádást

hiába keresem. A képmutatás gyűlölete, személyi büszkeség, a modor és izlés finomsága, az értelem határtalan gögje és a jellem épségeért a személyes érdekeket feláldozó készség — mind ez meg van bennük; de a jézusi engedelmességet, alázatosságot és határtalan szeretetet, melyek az emberben az embert teljessé és főnségessé teszik, sem az egyházakban, sem az emberek házaiban nem találom. Látok mozgalmat, veszek észre aspiratiokat, de nem látom, hogy a nagy Isten miképpen készül a szívet a dolgok ez új rendjében kielégíteni.

Egy egyház, egy állam se tűnik fel a láthatáron. S hogyha a kérdés társadalmi oldalának nehézségein túl tesszük is magunkat, ott van az egyéni élet, melynek vezetésére sem mutat az ujkori szellem oraculumma semmi világot. Tagadólagosan untig tud véleményt nyilatkoztatni, de állítólagos nézetei a legnagyobb mélységben vannak elrejtve.

Nem gondoljuk, hogy a leghősiesebb elhatározások meg tudnák menteni az embert amaz áramoktól, melyeket olykor-olykor egy-egy végzetszerű nap hoz vallásos, erkölcsi és értelmi természetünkre. Az bizonyos, hogy sok sötét óra fordul elé életünkben, a midőn gyöngéknék, tehetetleneknek érezzük magunkat, előre egy lépést sem tudunk haladni, hallgatag állunk. Ama sötét órákban vigasztalást csakis egy főhatalom imádásában és csakis abban lelhetünk. Ugy tetszik, mintha az emberiség legjobbainak leginkább kijutna a kétségből, várakozásból és türelemből — talán azért, mert a tiszta látáshoz, a gondolatok megtisztulásához sok törődés kívántatik. Egy kor és egy egyén sincs az Isten érzete nélkül; de a tényleges történetben ez érzetnek magasabb nyilvánulásai csakis koronként, bizonyos időközökkel, történnek — a hitnek, a hősies cselekvésnek, az értelmi tevékenységnek, a nagy embereknek meg vannak a maga korai.

Hanem az Isten tiszta érzete és látása, mely a nagy szellemekben nyilvánul, többnyire megvesztegettetik és pedig főleg azon törekvés által, mely személyesíteni, érzékiteni akarja azt, mit az ember csak lelki szemeivel láthat. Az értelem a láthatatlan fölötti szemléletet hitvallásba foglalja. A művészet templomokban, képekben, szobrokban és himnuszokban testesíti meg az eltűnő szellemet. És az érzéki felfogás a tiszteletet a szellemről ezen megfogható formákra viszi át. S a tudatlanság és szenvedély meg ezeket összezavarja s a szellemet lealacsonyítja.

Az istenség mind tárgylagosabb, érzékelhetőbb lesz, míg végre csaknem faragott képekben imádtatik.

Természetesen a gondolkozó ész támadólag lép föl az ily vallás ellen és ezért az igaz embereket, mint hitetleneket üldözik és megégetik. De aztán a nép jobb érzése is felébred és habár hallgatólagosan is az üldözöttek mellett foglal pártállást s keble az egyház iránt tiszteletlenséggel telik el s következik a hitlenség kora.

Ez elemzés kikerülhetlen, de hasznos. Hanem a tiszta szem mégis valami megdöbbenőt lát ez empiricismusban. Először az értelem diadalában gyönyörködve, az eredményektől és erőnk érzetétől elragadtatva, olyanok vagyunk, mint a csatába rohanó katonák, de midőn az ütközetnek vége van, midőn az ellenség hidegen fekszik vérében lábainknál, megijedünk egyedüliségünkben; örömet visszahívók ekkor az életet, mely minket annyira sértett; arczata többé már nem látszik ellenségesnek.

Valóban ez romboló eljárás, mert ez a vizsgálódás, melynek a hibák, tévedések folytonos leleplezése az eredménye, az értelemnek igen hizelegvén, azt elbizakodottá teszi. Az értelem akkor jogosultnak érzi magát arra, hogy minden dolgot megítéljen és mindenben ugyanazon győzelmekre számíton. Az érzelmeket és aspiratiokat háttérbe szorítva, túllépik saját körén s mert az egyházban tévedéseket fedezett fel, azt következteti, hogy az egyház maga is tévedés s mert képtelenségekre talált az egyházban, melyekhez a tisztelet érzelme fűződött, kigunyolja magát a tiszteletet; úgy hogy a vizsgálódás hitlenségben végződik. A hitnek számára nincs hely. Nevetünk és gonyolódunk; tetszik nekünk, hogy értelmi hatalmunkkal az eget és földet kietlen pusztává tettük.

Kellemetlen — több — rettenetes ama lélek elhagyatottsága, mely a világon Isten nélkül van. A többi állatszergekkel vándorolni egész nap a nap hevében valami magasabbhoz való viszony nélkül; nézni a lovakat, teheneket és madarakat és előre látni a gyors véget, mely reá és a többire egyenlően várakozik; a világban kivetettnek, elhagyottnak érezni magát: ez rettenetes. Látni az embereket másfelől Istenben való bizalommal különféle foglalatosságait üzve, meleg szívvvel gyermekeikről gondoskodva, barátaikat szeretve, jótetteket gyakorolva — mik ezek ama rideg, hontalan, a világon czél nélkül bolygó Kainhoz, amaz emberhez, ki csak saját lépéseinek hang-

ját hallja Isten fénylő szép világában. Az ilyen előtt e világ nem az Isten világa; az ilyen előtt ég és föld elvesztette szépségét. Mily sötét a nappal és ott a fénylő mocsáron túl minő halvány világosság! Fönn lehet-e a napot tartani az egen, hogyha elvesszük attól az éltető elemet, melyből fényét és világát meríti. A napgolyó ott lesz, de saját belvilágát és a körülövedző légkört megvilágító és éltető ereje mindörökre elveszett. Csak hitvány mécsvilággá lesz, mely egy kis zugot is alig világít meg. Eme szavak nagy, tiszteletreméltó elvesztették jelentőségüket; minden gondolat veszíti mélységét és csupán felületté válik.

De a vallásnak meg van a maga tárgya s azon nem változtat sem idő, sem ember. Az imádás tárgya sérthetetlen és ugyanaz marad mindörökre. Mi átmeneti korszakot élünk atyáink hitéről, mely a törvényt az egyén történetére szorította, ama hitre, mely a törvény igaz örökkévalóságát, annak mindenütt jelenlétét, egyenlő működését úgy az állati, mint a szellemi természetben egyaránt elismeri. A legközelebbi kor Istent az erkölcsi törvényekben fogja szemlélni — a minthogy az emberiség már a jelenkorban is kezdi látni eme törvényeket — s azokra nézve sem bizonyágtételre, sem prófétára, sem csudára nem lesz szüksége, mert ellenállhatlan hatalmuktól fog vonzatni — a legközelebbi kor a természetben eléforduló történeteket, az egyes szerencsétlenségeket, a politikai eseményeket nem magukban különállva tekinti, hanem mint ama törvények illusztratioit, melyekben Isten dicsősége nyilatkozik a világegyetemben mindenütt.

Minden vallási mozgalom rendkívüli fontossággal bír az állami és társadalmi életre és a jelenkor vallási mozgalma a legreményteljesebb, minthogy a legszélesebb körű emberszeretetet jellemzi, minthogy az minden nemzetben és minden hitvallásban a maradandó lényegét keresi.

Egy jó elbeszélés, a hősiességnek és hű szolgálatnak bármely vonása megragadja az ember figyelmét. És e tekintetben a kor vagy nemzet nem teszen különbséget, sem a nyelv, melyet beszéltek, sem a vallás, a melyet vallottak, legyen az arab a pusztában, vagy francia az akadémiában. Én úgy látom, hogy a jóérzésű és lelkiismeretes embereknek az egész világon egy vallásuk van, — a helyes cselekvés vallása: a rettenthetlen igazság, a jellem és mély rokonszenv embereinek

vallása. Az én nézetem szerint lehetséges a vallásnak oly meghatározása, mely minden skepticismust képtelenné tesz.

Az ember egészsége és jólléte a felületről a tartalomra szállásban áll; abban, hogy a részletekkel való elfoglaltatásból a szándék ismeretére, a tehetségek öntevékenységéről, melyek működésükben gyakran el vesztik utjokat, a tehetségek ellenőrző és parancsoló hatalmára emelkedik a jellem kifejtése által.

Minden vallásnak, minden szentnek, egyháznak és szentírásnak, a világ kezdetétől mostanig, törekvése oda irányult, hogy ezt a kiállhatatlan felületet cselekvést elnyomva az embert öszhangzatos, teljes cselekvésre indítsa. Az emberi nem Szent Vitus tánczczal van megverve; kéz- és lábujjaik, tagjaik, érveik, tehetségeik a felületen elég mozgásban vannak, de szivök alszik és nem ad semmi jóslatot. Mikor az fölébred, forrongásba fogja hozni a világot. Hadd beszéljen a sziv, mert annak forradalmi hűségére vezetnek. Most minden ember ellenmondásban van önmagával, — ezt vallja s amazt cselekszi, egyik kezével felfelé evez, a másikkal vissza. Nem egy indokból cselekszik, hanem számos apróbb indokból és félelemből, mint hogyha tíz vagy husz apróbb ember állana benne szemben egymással. A midőn az ember egy indokból fog cselekedni és minden tehetségei egyenesen működnek közre, oly eredmény fog el éretni, mint akár husz ember összműködéséből.

Az erkölcsi érzelem leczkéi egyszer mindenkorra felszabadítják az embert attól az aggodalmasságtól, mely az élettől minden örömet elrabol. Az erkölcsi érzet békét tanít. Az a legmagasabb helyről származik. Az a teremtő által van keblünkbe plántálva, meg van minden emberben s a legjobb és legtehetségesebbekben a legerősebb. Az minden pillanatban és az élet minden helyzeteiben azt parancsolja, hogy tegyük meg kötelességeinket és tartózkodjunk roszat követni el. És az oly benső és annyira lényünkben van, hogy semmiféle parancs sem hasonlítható tekintélyre nézve ahoz. Minden bölcs ember azt az Isten hangjának tekinti mibennünk.

Tudom, hogy vannak, kiket inkább érdekel, hogy mit fog az emberiség hinni, mert az ilyenek hirdetni és tanítani szeretik, mit hisznek.

Minden positiv szabály, szertartási vagy egyházi s minden faji vagy személyi megkülönböztetés veszendő; csakis ama

megkülönböztetések maradandó érvényűek, melyek a dolgok természetén alapulnak. Nekünk ki kell békülnünk a dolgok új rendjével. A vallást magát megtarthatjuk minden támadások mellett is.

A vallási dolgokban némelyek a hitvallások közti különbséget keresik, pedig inkább az egyező és azonos pontok feltalálásában kellene gyönyört találniok.

A theologusra nézve az a fődolog, hogy a míg egyfelől ragaszkodik hitnézeteihez, másfelől nagy rokonszenvet és türelmességet tanúsítson s ha saját egyháza hitvallásától különböznek is nézetei, ne engedje magát annyira ragadtatni, hogy a miatt az egyházból kizárassék.

Az egyházakat, ha bigottságuk boszantó is, nem kell kevésre becsülni. Azok valódi egyházak voltak s egykor épen akkora szükségét elégitettek ki, a mekkora szükségét elégit ki most azok elvetése. A katolikus egyház rendkívül gazdag volt emberekben és befolyásban. Augustinust, Kempist, Fenélont ugyanazon szellem lelkesítette, mely az embereket most tüzei. Én inkább egyezem azokkal, mint különbözöm. Egyezem szivökkel, de elégedetlen vagyok korlátoltságukkal, felszínességük és nyelvükkel. Beszédük mesés, mint Dante pokla, de szándékuk valódi, mint Dante érzelme és gyűlölsége a bűn iránt. Mindig a legjobb magyarázatot kell alkalmaznunk. S mért ne tennők ezt épen a kereszténységre nézve. A kereszténység egy tiszta, szent, alázatos, teljesen önzetlen és igazság kimondó lélek emléke, mely egészen az emberek szolgálátára, tanítására és felemelésére szentelte magát. A kereszténység tanította meg az emberiséget az örök tökély szeretetére.

Jézus élete nagy korszakot alkot az emberiség történetében; és az ő rendkívüli jótékony befolyása mellett a kereszténység minden romlottsága és babonái jelentéktelen dolgok. Az emberiségnek el kellett fogadni az ő tanát, az emberiség nem nélkülözhetette az igazság és szeretet oly tiszta apostolának üdvadó szolgálatát. Természetesen egy hős követői közt, ki milliók szívét ragadta magával, képmutató és nagyra-vágyó is találkozott, kik nevét aztán arra használták, hogy meghamisítsák történetét és gyöngítsék nagy művét.

Tartok tőle, hogy a mit vallásnak neveznek, nem egyéb formalitásnál, mely nem engedelmeskedik a benső hangnak, hanem elrejtí az erkölcsi érzelmet. Minő tiszteletet kelthetnek a

papok a szentírásból vett alapigék és a szentek hivatalos dicséretével, mikor tudjuk, hogy ugyanazt mondanák, ha mindjárt Belzebub írta volna is az illető fejezetet, feltéve, hogy a közönség véleményében az szentnek tartatik.

Bármí, csak ne hitetlenség, bármí, csak ne az erkölcsi nézetnek szem elöl tévesztése, félrevezetve valamely vallási formához vagy theologiai dogmához való ragaszkodás által. Mintha bizony a liturgia vagy a templom volna szent s nem az igazságosság, alázatosság, a szerető szív és a szolgálatra kész kezek.

Ha régen fakelyheink voltak és arany papjaink, ma elmondhatjuk, arany kelyheink vannak és fa-papjaink.

Valóban a mai papok közül kevés áll hivatása magaslatán. Mindig vannak ifjú és tudatlan emberek, — bár közülök némelyek hét, mások hetvenhét évesek — kiknek kemény lezékére van szükségük; de egy egyházmegyében alig található egy pap, ki erre tehetséggel és bátorsággal bírna. Engem az ilyen érdekel egyedül és csak az ilyent tartom valódi hitszónoknak. A többiek nagyon szeretetreméltó és reményteljes emberek, de nem jelentékenyek. Buckminster, Channing, Taylor Ede, Parker, Martineau, — ezek a hitszónokok, a papok előttem; a hullámzó tömeg véleményeinek semmi fontosságot nem tulajdonítok.

En nem szeretem az érzelmi predikatiokat — a személyekkel s másoknak rólunk mondott véleményével való foglalkozást a szószéken. Ez lapokba való. Mi a templomba tulajdonképen azért megyünk, hogy önmagunkat megvizsgáljuk, hogy lássuk meg, hogy állunk az igazság és szeretet dolgaiban. Másfelől lehetetlen figyelmen kívül hagyni a napi eseményeket is, korunk közvéleményét, a pártok dühös lármáját, városunk és országunk szerencsétlenségeit és virágzását, lehetetlen mellőzni a háborut és békét, az új eseményeket, nagy embereket, jó aratást, rossz időjárást, éhséget, elhagyatottságot és bukást. Mi nem vagyunk fából és kőből alkotva, nem vagyunk gépek, mi viszonyban állunk felebarátainkkal és pedig oly közeli, habár nem oly látható viszonyban is, mint a siámi ikrek. És ember-telen dolog volna nem tudni akarni vagy közönyösséget mutatni vasárnap az iránt, mi miatt a vér arcunkba szökken szombaton vagy hétfőn.

Nem! ezeket nem szabad mellőzni, mert ezeken leginkább meg lehet próbálni tanaink életrevalóságát. Valamely tan vagy

elv annyit ér, a hány dolgot lehet abból vagy azzal kimagyarázni. A betegségnek egy elmélete se bir értékkel, ha azonnal nem juttat eszünkbe valamely gyógymódot.

Ember tervez, Isten végez. Közülünk sokaknak még csak kevés van hátra az életből e földön, a melynek ügyei most annyira érdekelnek, a melyen most oly erősen érezünk és oly erélyesen beszélünk hazánkról és szent ügyünkről. De legyen vigasztalásunkra az a gondolat, hogy azok az óriási rosszak, melyek most gyógyíthatlanoknak látszanak, egyszer végüket érik, a világ megszabadul azoktól, a minthogy minden bűnnek elébb vagy később meg kell szünnie.

De bármikor következék be az, nekünk kötelességünk, hogy a míg Isten életet ad, tegyük meg a mi tőlünk telik, bármily jelentéktelennek látszodjék is munkánk. Ha mi nem leszünk, lesznek gyermekeink és az ők gyermekeik történeteink a mi tényeink befolyása bizonyára meg fog látszani. És hogyha gyermekeink nem volnának is vagy fpedig az események, melyekben részt veszünk, csak a távol jövőben fognának is megoldást nyerni, mégis indittatva kell éreznünk magunkat arra, hogy cselekedjünk, mert engedelmeskedniünk kell a lelkiismeret parancsoló szózatának, akár látunk cselekvésünkben előnyt, akár nem.

Egy új könyvnek vagy új beszédnek lényeges alapja az új szellem. A szerzőnek új gondolata támad; magasabb irányramlatot észlel, melyet mások észre sem vesznek, nem ingadozik, prédikál és győz, mert az erő nem annyira a tehetségben, mint inkább a hangban fekszik. S ezt különösen ajánlom az ifju hitszónokok figyelmébe.

Ha egyszer megvan az ihlet, az növekedni, erősödni és emelkedni fog és az megnyit minden ajtót és meg fogja találni nyilatkozása módját: az új bor megteremti új tömlőit.

Nehézségektől nem kell tartani az ifju lelkészeknek. Nehézségek csak a gyengeakaratuakra nézve léteznek. Bátran szembe kell szállani a körülményekkel. A véleménykülönbségektől, a régi egyházak hatalmától, a betűimádóktól, minthogy különben sem rendelkeznek börtönökkel vagy máglyákkal, mint a korábbi durva időkben, nincs mit félni, legfennebb arra ha szolgálunk, hogy ösztönt adnak erélyesebb működésre. A szürke haju püspökök s esperesek, igen jól tudjuk, semmi olyan akadályt nem gördíthettek, Szent Bernard, Fox György, Luther vagy Parker Tivadar utjába, mi őket feltartoztathatta volna.

S ámbár úgy tapasztalom, hogy az emberek siketek a jó tanácsra, de másfelől a rokonszenvnek mindig igen nagy hatalma van. Csak azt kell prédikálni a papoknak, a mit hisznek, mert a hittel megindítják a világot, ha mindjárt érveik hiányzanának is. Állítólag kell hirdetni az igéket, teljesen mellőzve, hogy mit tagadnak, látván, hogy a vélemények mulandók, s csak a meggyőződés egyforma és örökkévaló, látván, hogy az érzelem sohasem veszi el hevét és hatását, hanem fiatalnak marad ezer év múlva is.

Az egész mivelte emberiség hat napi gyakorlati munka után egyet szemléletre szentel. Én remélem és hiszem, hogy az a nap ezután is tiszteletben és szentül meg fog tartatni. Egy bölcs ember azt mondja, hogy nekünk minden nap kellene lelkünkkel két vagy három okos szót szólani a közönséges élet lármájában. Én is azt mondom, hogy nekünk minden nap kellene az örökkévalóság sugaraival érintkeznünk, minden nap egy pillanatra ama titkos rejtekbe kellene vonulnunk, melyet az égtől inspirált keblünk hord magában. De bizonyára a hetedik napon legyünk a szabadság, ész és remény gyermekei; ujítsuk fel érzelmeinket; gondolkozzunk mint szellemi lények, kik a világegyetemhez tartoznak, ha bár talán egy kis város utczáin sétálunk és kezeink mindennapi munkát végeznek is. S ennek haszna nem fog elmaradni — bizonyos önállóság, bizonyos önérzetes szabadság származik e magányba vonulásból, lelkünkkel való eme társalgásból, melyet az utczák és sokasága nekünk nem adhatnak.

A hetedik nap időről időre más alakot ölt, de annak jó-tékony befolyása életünkre meg fog maradni. Mi többé nem valljuk Athanasiusnak, Arius vagy Kalvinnak hitnézeteit. A formák változnak, de a lényeg állandó. A régi sziv szivnek marad a kötelesség régi érzetével. A régi értelem is megmarad, hogy vizsgálódván szemeivel behasson a kebel legtitkosabb rejtekéig. Az igazság egyszerű és sohasem lesz régi, mindig és mindenütt jelen van, jelen e korban, e pillanatban is. A gondolat, szeretet, igazság és kötelesség épen oly ifju ma, mint Ádámnak és az angyaloknak az első napon.

„Az embernek két pár szeme van“ — mondja egy író — és az alsó párt be kell hunyni, midőn a felsővel látni akarunk; és midőn a felső párt behunyjuk, az alsók nyílnak ki.“ Az alsó szempár csak felszint és hatást lát, míg a felső

a dolgok és jelenségek okait és összeköttetéseit szemléli. És a midőn mi magunkban vagyunk, vagy pedig az Isten házába megyünk, azért megyünk oda, hogy a külső látszat csalékony-ságaiból kiábránduljunk és hogy lássuk az emberi élet nagy valóságait és ismerni tanuljuk sorsunk nagy vezérgondolatait, hogy lássuk, hogy az élet nem ábránd vagy szerencse, hanem változhatlan törvények szerint való növekedés a legjótékonyabb befolyások alatt. A templom nyitva van nagynak és kicsinynek minden országban; és mily fenségeseek, de egyszersmind mily megközelíthetlennék azon célok, melyeket az emberekben megvalósítani törekszik. A templom azért van, hogy neveljen, hogy lelkünkkel társalogni tanítson, szóval, hogy megnyissa a felső szemeket az ok és hatás mysteriuma előtt, hogy lássuk hogy habár az igazság és hatalom szolgálai elvesznek is, de maga az Igazság és Hatalom soha el nem vesz. A világ nagy nyílt titka: hogy az ember lelkét miképen töltsse be ihlettel abból a nagy, közös isteni szellemből, a melyből és a mely által mindnyájan élünk.

EMERSON után: PÉTERFI DÉNES.
